

Participarea în procedurile penale a victimelor criminalității în Uniunea Europeană. Opinii critice și propuneri de lege ferenda

Drd. Bogdan Gheorghe BÎRZU

Universitatea „Titu Maiorescu”, București, România
birzu_bogdan@yahoo.com

Rezumat: În cadrul lucrării a fost examinată Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului, în ceea ce privește unele drepturi specifice victimei criminalității. Cu ocazia examinării au fost evidențiate principalele drepturi ce trebuie acordate victimelor criminalității, în condițiile în care aceasta, victima, este cetățean al altui stat membru. De asemenea, examinarea a avut în vedere și dispozițiile legii române, prin care sunt reglementate aceste drepturi, dispoziții care sunt apreciate ca fiind corespunzătoare normelor europene. Elementele de noutate se referă la examinarea efectuată, cât și la opiniile critice și propunerile de lege ferenda formulate, propuneri menite să contribuie la perfecționarea sistemului legislativ european. Lucrarea poate fi utilă atât practicienilor, cât și teoreticienilor în acest domeniu.

Cuvinte cheie: drepturile victimei unei infracțiuni; infracțiune comisă pe teritoriul unui alt stat membru; drepturile victimelor care au reședința în alt stat membru.

Introducere

Așa cum se susține și în doctrină, *progresul tehnico-științific înregistrat, precum și lărgirea procesului de democratizare la nivelul mai multor state, a creat posibilitatea mișcării cu ușurință a persoanelor și mărfurilor, conducând implicit la dezvoltarea societății umane în ansamblul său. Efectul indiscutabil benefic, pentru întreaga umanitate, a creat și unele avantaje în planul posibilităților largi de proliferare a fenomenului criminalității, la nivel mondial* [1]. În acest context, o analiză generală a formelor de manifestare a criminalității internaționale scoate în evidență, în primul rând, diversificarea metodelor de acțiune, organizarea și logistica, de multe ori perfectă, a celor implicați în asemenea evenimente.

În ultimii ani, pe lângă terorism s-au dezvoltat și alte forme ale criminalității, și anume: traficul și consumul de droguri, traficul de armament, traficul de carne vie, traficul de persoane în scop imigraționist etc., activități infracționale care, chiar dacă nu se ridică la pericolul reprezentat de terorism, pot constitui subiecte de analiză și îngrijorare la nivelul oricărui stat [2].

În aceste condiții, cooperarea judiciară internațională în materie penală s-a impus cu necesitate, constituind, și în opinia noastră, *singura modalitate de prevenire și combatere cu mai multă eficiență a criminalității transnaționale și, totodată, a prinderii și a tragerii la răspundere penală a persoanelor care au săvârșit diferite infracțiuni și se ascund pe teritoriul altor state* [3].

Pe fondul apariției necesității perfecționării formelor și metodelor de cooperare judiciară internațională în materie penală, au apărut noi forme concrete de cooperare, care s-au adăugat celor deja existente. Pe măsura trecerii timpului, unele forme care si-au dovedit eficiența în timp au fost perfecționate, astfel încât să asigure *prevenirea și combaterea cu mai multă eficiență a criminalității de toate genurile* [4].

Potrivit dispozițiilor legii speciale române, *principalele forme de cooperare judiciară internațională în materie penală sunt: extrădarea, predarea în baza unui mandat european de arestare, transferul de proceduri în materie penală, recunoașterea și executarea hotărârilor, transferarea persoanelor condamnate, asistența judiciară în materie penală și alte forme de cooperare judiciară internațională în materie penală* [5].

Unul din obiectivele fundamentale stabilite la nivelul Uniunii Europene, este acela de a se asigura un spațiu de libertate, securitate și justiție, pe teritoriile tuturor statelor membre. Asumarea acestui obiectiv, extrem de important, a însemnat adoptarea unui sistem legislativ coerent, aplicat pe teritoriul statelor membre, precum și înființarea unor organisme menite să asigure aplicarea instrumentelor juridice europene.

Evoluția criminalității, și în special a celei organizate transfrontaliere, a determinat modificarea și completarea instrumentelor juridice existente, concomitent cu adoptarea altora, menite să contribuie la perfecționarea formelor de cooperare cunoscute sau la implementarea altor asemenea forme de cooperare.

Amintim aici, pe lângă terorismul care se manifestă din ce în ce mai activ în Uniunea Europeană, și fenomenul imigrației, care în opinia noastră va produce efecte din cele mai nocive în ceea ce privește evoluția economică și politică a Uniunii Europene [2].

1. Instrumente juridice europene în apărarea drepturilor victimelor infracțiunilor

Odată cu perfecționarea sistemului legislativ, menit să contribuie la profesionalizarea structurilor cu atribuții specifice de identificare și tragere la răspundere penală a persoanelor care au comis infracțiuni pe teritoriul Uniunii Europene, treptat au fost adoptate și instrumente juridice menite să contribuie la apărarea drepturilor victimelor infracțiunilor.

Printre primele acte normative europene, adoptate cu scopul declarat de a se asigura protecția victimelor criminalității, prin respectarea unora dintre drepturile acestora, se numără și Decizia-cadru 2001/220/JAI a Consiliului din 15 martie 2001 privind statutul victimelor în procedurile penale este [6].

Ulterior, pe fondul constatării încălcării unor drepturi ale victimelor infracțiunilor în procedurile penale, au fost adoptate și alte instrumente juridice, dintre care amintim:

- Programul de la Stockholm - o Europă deschisă și sigură în serviciul cetățenilor și pentru protecția acestora [7];

- Directiva 2011/99/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind ordinul european de protecție [8];

- Directiva 2011/36/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 aprilie 2011 privind prevenirea și combaterea traficului de persoane și protejarea victimelor acestuia [9];

- Directiva 2011/93/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind combaterea abuzului sexual asupra copiilor, a exploatării sexuale a copiilor și a pornografiei infantile [10];

- Rezoluția Parlamentului European din 26 noiembrie 2009 referitoare la eliminarea violenței împotriva femeilor [11];

- Rezoluția Parlamentului European din 5 aprilie 2011 referitoare la prioritățile și structura unui nou cadru al politicii UE de combatere a violenței împotriva femeilor [12].

2. Viziunea legiuitorului european asupra drepturilor victimelor în cadrul procedurilor penale

În contextul menționat mai sus, a fost adoptată și Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului [13].

Având în vedere importanța sa, vom proceda la o examinare succintă a acestui instrument juridic european, cu accent pe principalele drepturi ale victimelor infracțiunilor, ce trebuie respectate de organele judiciare în cadrul procedurilor penale.

De asemenea, vom face trimitere și la dispozițiile legii române, prin care sunt reglementate drepturile victimelor infracțiunilor în cadrul procedurilor penale.

În același timp, luând în considerare unele dispoziții care pot provoca diferite disfuncțiuni în activitatea de cooperare dintre statele membre, vom formula și unele opinii critice, menite să contribuie la perfecționarea sistemului legislativ la nivelul Uniunii Europene.

În ceea ce privește drepturile identificate de legiuitorul european, care se impun a fi respectate în cadrul procedurilor penale, acestea sunt următoarele:

- dreptul de a fi audiat;
- drepturi în cazul unei hotărâri de neîncepere a urmăririi penale;
- dreptul la garanții, în contextul serviciilor de justiție reparatorie;
- dreptul la asistență juridică;
- dreptul la rambursarea cheltuielilor;
- dreptul la restituirea bunurilor;
- dreptul de a obține, în cadrul procedurilor penale, o decizie privind despăgubirile din partea autorului infracțiunii; și
- drepturile victimelor care au reședința în alt stat membru;

Vom proceda la examinarea acestora, prin prisma reglementărilor prevăzute în actul normativ european la care am făcut mai sus referire.

a. Dreptul de a fi audiat. Fiecare stat membru va lua măsuri prin care să asigure audierea victimelor în cursul procedurilor penale, și posibilitatea acestora de a prezenta probe.

În cazul victimelor copii, acestora li se va asigura o procedură specială, care să aibă în vedere vârsta și maturitatea lor.

Atât în cadrul audierii victimelor majore, cât și a minorilor, normele procedurale aplicabile sunt cele din dreptul intern al statului membru respectiv.

b. Drepturi în cazul unei hotărâri de neîncepere a urmăririi penale. Potrivit dispozițiilor actului normativ european, statele membre vor lua măsuri pentru a se asigura că victimele infracțiunilor, în conformitate cu dreptul intern, au dreptul de a solicita revizuirea unei hotărâri de neîncepere a urmăririi penale.

Dacă, în conformitate cu dreptul intern, rolul victimei se stabilește numai după adoptarea unei hotărâri de urmărire penală, statele membre se asigură că cel puțin victimele unor încălcări grave au dreptul de a solicita revizuirea unei hotărâri de neîncepere a urmăririi penale.

În acest sens, victimele vor fi informate, fără întârziere, cu privire la dreptul lor de a primi, și că primesc, la cerere, informații suficiente pentru a decide dacă doresc sau nu să solicite revizuirea oricărei hotărâri de neîncepere a urmăririi penale.

În ipoteza în care, hotărârea de neîncepere a urmăririi penale este adoptată de cea mai înaltă autoritate de urmărire penală, a cărei hotărâre nu face obiectul unei căi de atac, în temeiul dreptului intern, calea de atac poate fi soluționată de aceeași autoritate.

Actul normativ european prevede că, dispozițiile menționate mai sus nu se aplică deciziei procurorului de neîncepere a urmăririi penale, în cazul în care o astfel de decizie conduce la o soluționare extrajudiciară, dacă dreptul intern conține asemenea prevederi (art. 11 din actul normativ european examinat).

Dacă ne referim la dreptul intern român, care va fi aplicabil în toate împrejurările în care victima unei infracțiuni este un cetățean al altui stat membru, iar infracțiunea a fost comisă pe teritoriul României ori împotriva unui cetățean român sau a unui cetățean străin cu domiciliul legal în România, constatăm că, împotriva soluțiilor de clasare sau renunțare la urmărirea penală, adoptate de către procuror, victima poate introduce, în temeiul dispozițiilor art. 339, plângere la procurorul ierarhic superior sau la instanța de judecată competentă, și în temeiul dispozițiilor art. 340, atunci când plângerea inițială a fost respinsă de către procurorul ierarhic superior, procurorului de caz (cel care a dispus soluția criticată de victimă).

Din examinarea dispozițiilor legii române, raportate la dispozițiile actului normativ european, se poate aprecia că legea română acordă mai multe drepturi victimei, în asemenea situații putând fi sesizată chiar instanța de judecată competentă a judeca acea cauză în primă instanță.

c. Dreptul la garanții în contextul serviciilor de justiție reparatorie. Statele membre vor lua măsuri care garantează protecția victimei împotriva victimizării secundare și repetate, precum și a intimidării și răzbunării, care să se aplice atunci când se recurge la orice serviciu de justiție reparatorie.

Se va urmări ca astfel de măsuri să garanteze victimelor, care optează să participe în procesul de justiție reparatorie, că beneficiază, la cerere, de acces la servicii de justiție reparatorie sigure și competente, cu respectarea cel puțin a următoarelor condiții:

- se recurge la servicii de justiție reparatorie, dacă acestea sunt în interesul victimei, în funcție de considerațiile privind siguranța și cu acordul liber și în cunoștință de cauză al acesteia, care poate fi retras în orice moment;

- înainte de a accepta să participe în procesul de justiție reparatorie, victima primește informații complete și obiective, cu privire la proceduri și la eventualele rezultate ale acestora, precum și informații cu privire la procedurile de supraveghere a punerii în aplicare a oricărui acord;

- autorul infracțiunii a recunoscut faptele de bază ale cauzei;

- orice acord este încheiat în mod voluntar, și poate fi luat în considerare în cadrul oricăror proceduri penale ulterioare;

- discuțiile din cadrul procedurilor de justiție reparatorie, care nu au loc în public, sunt confidențiale și nu sunt divulgate ulterior, cu excepția cazului în care părțile își dau acordul în acest sens sau dacă acest lucru se prevede în dreptul intern, având în vedere interesul public prevalent;

În toate împrejurările statele membre vor facilita trimiterea cauzelor, dacă este cazul către serviciile de justiție reparatorie, inclusiv prin stabilirea de proceduri și orientări cu privire la condițiile unei astfel de trimiteri (art. 12 din actul normativ european).

După cum observăm, dispozițiile menționate mai sus reglementează condițiile în care se garantează protecția victimei împotriva victimizării secundare și repetate, precum și a intimidării și răzbunării, atunci când victima încearcă să recurgă la orice serviciu de justiție reparatorie.

d. Dreptul la asistență juridică. Potrivit dispozițiilor actului normativ european, statele membre se vor asigura că victimele au acces la asistență juridică, atunci când au calitatea de parte în procedurile penale, potrivit dreptului lor intern (art. 13 din actul normativ european).

În conformitate cu dispozițiile legii române, acest drept este asigurat victimei infracțiunii în conformitate cu prevederile art. 93-96 C. proc. pen.

e. Dreptul la rambursarea cheltuielilor. Statele membre vor oferi victimelor care participă la procedurile penale, posibilitatea de a li se rambursa cheltuielile suportate ca urmare a participării lor active la aceste proceduri, în funcție de rolul care le revine în sistemul judiciar penal relevant, în condițiile stabilite de dreptul intern (art. 14 din actul juridic european).

În dreptul român, dreptul victimei la rambursarea cheltuielilor ocazionate de participarea sa la procedurile penale, care poate fi exercitat în cadrul acțiunii civile în procesul penal, sunt prevăzute în dispozițiile art. 19 și următoarele C. proc. pen.

f. Dreptul la restituirea bunurilor. Potrivit dispozițiilor aceluiași act normativ european, statele membre se vor asigura că în urma unei decizii judiciare, bunurile recuperabile, sechestrate pe durata procedurilor penale, se restituie victimelor fără întârziere, cu excepția cazului în care acestea sunt necesare în cadrul procedurilor penale, în conformitate cu dispozițiile dreptului intern în materie (art. 15 din actul normativ european).

Asemenea dispoziții se regăsesc și în dreptul român, organele judiciare acordând o atenție deosebită în ultimul timp pentru recuperarea prejudiciului cauzat prin infracțiune.

g. Dreptul de a obține în cadrul procedurilor penale o decizie privind despăgubirile din partea autorului infracțiunii. În cursul procedurilor penale, victimele au dreptul de a obține o decizie privind despăgubirile din partea autorului infracțiunii, într-un termen rezonabil, cu excepția cazului în care dreptul intern prevede că o astfel de decizie se adoptă în cadrul altor proceduri judiciare.

Statele membre vor promova măsurile necesare, pentru a-i încuraja pe autorii infracțiunilor să despăgubească în mod corespunzător victimele (art. 16 din actul normativ european).

În dreptul intern, dispoziții privind posibilitatea obținerii despăgubirilor din partea autorului infracțiunii se regăsesc în prevederile art. 19 și urm. C. proc. pen.

În ceea ce privește dispozițiile prin care se încurajează autorii infracțiunilor să despăgubească victimele, se regăsesc în art. 75 alin. (1) lit. d) C. pen., acțiunea în sine fiind interpretată ca o circumstanță atenuantă, care conduce la reducerea cu o treime a limitelor minime și maxime ale pedepsei prevăzute de lege pentru infracțiunea comisă.

h. Drepturile victimelor care au reședința în alt stat membru. Potrivit dispozițiilor actului normativ european, statele membre se vor asigura că autoritățile lor competente sunt în măsură să adopte măsuri adecvate pentru reducerea la minimum a dificultăților care apar atunci când victima își are reședința într-un alt stat membru decât cel în care a fost comisă infracțiunea, în special în ceea ce privește desfășurarea procedurilor. În acest scop, autorităților judiciare ale statului membru în care a fost comisă infracțiunea le revine, în special, sarcina:

- de a lua o declarație victimei, imediat după formularea plângerii cu privire la comiterea infracțiunii, în fața autorităților competente;

- de a recurge, cât mai mult posibil, la dispozițiile privind videoconferințele și teleconferințele prevăzute în Convenția privind asistența reciprocă în materie penală între statele membre ale Uniunii Europene din 29 mai 2000 (14), în scopul audierii victimelor care au reședința în străinătate.

De asemenea, statele membre se asigură că în ipoteza în care victimele infracțiunilor nu au posibilitatea formulării unei plângeri, în statul membru în care s-a comis infracțiunea împotriva lor, pot face acest lucru în statul lor de reședință; aceeași variantă se va aplica și în cazul unei infracțiuni grave.

Totodată, se vor lua măsuri ca autoritatea competentă, care a înregistrat plângerea victimei, să o transmită fără întârziere autorității competente din statul membru în care a fost comisă infracțiunea, în cazul în care competența de a iniția procedurile nu a fost încă exercitată în statul membru în care a fost înregistrată plângerea (art. 17 din actul normativ european).

Asemenea dispoziții se regăsesc și în dreptul român, fiind aplicate în condițiile în care pe teritoriul României a fost comisă o infracțiune împotriva unei cetățean membru al unui stat membru al Uniunii Europene.

3. Legea română și modul de reflectare a drepturilor examinate mai sus

O analiză succintă, a dispozițiilor actului normativ european examinat, în care sunt prevăzute o serie de drepturi ale victimelor unor infracțiuni comise pe teritoriile statelor membre ale Uniunii Europene, prin raportare la dispozițiile legii române pe acest segment, ne permite formularea opiniei generale potrivit căreia, în România, aceste drepturi ale victimelor sunt apărute la un nivel calitativ acceptabil, și uneori chiar superior în raport cu legea europeană.

Evidențiem, în acest sens, și adoptarea unui act normativ cadru, care reglementează aceste drepturi, respectiv, Legea nr. 211/2004 privind unele măsuri pentru protecția victimelor infracțiunilor, cu modificările și completările ulterioare.

Un alt act normativ, care prevede unele dispoziții exprese, referitoare la apărarea unor drepturi ale victimelor criminalității, este Codul de procedură penală intrat în vigoare la 01.02.2014.

Așadar, se poate aprecia că la momentul actual, în România, principalele acte normative prin care sunt apărute o serie de drepturi ale victimelor criminalității, sunt cele două menționate mai sus, la care se adaugă altele, prin care au fost ratificate o serie de instrumente juridice internaționale la care România este parte.

Reținem totuși că dreptul român, nu instituie drepturi suplimentare pentru cetățenii victimă ce aparțin unui alt stat membru al Uniunii Europene, dar nici nu limitează aceste drepturi, sub limita acceptabilă pentru un cetățean român victimă a unei infracțiuni.

În aceste condiții, se poate aprecia că drepturile victimei unei infracțiuni comise pe teritoriul României, în condițiile în care victima este cetățean al unui stat membru al Uniunii Europene, sunt aceleași ca și în cazul în care victima ar fi cetățean român.

Concluzii, opinii critice și propuneri de lege ferenda

Adoptarea actului normativ european, s-a impus pe fondul necesității respectării unor drepturi ale victimelor unor infracțiuni, comise pe teritoriul unui alt stat membru al Uniunii Europene.

În esența sa, instrumentul juridic european asigură respectarea unor drepturi ale victimei cetățean străin, la același nivel ca în dreptul intern.

Cu toate efectele sale pozitive, considerăm că actul normativ european prezintă și unele dispoziții cel puțin discutabile.

Astfel, având în vedere situația specială în care se află victima, respectiv pe teritoriul unui alt stat membru, cu toate dezavantajele ce decurg de aici, considerăm că s-ar putea institui unele norme speciale care să conducă la soluționarea cu operativitate a unor asemenea cauze.

Asemenea dispoziții ar putea cuprinde unele obligații pentru organele judiciare ale statului membru pe teritoriul căruia a fost comisă infracțiunea care să se refere la necesitatea acordării unei atenții sporite unor astfel de cauze.

Fără îndoială, că asemenea dispoziții pot fi aplicate numai în anumite situații, care privesc în special complexitatea cauzei.

O altă observație, se referă la necesitatea prevederii unor dispoziții care să oblige organele judiciare ale statului membru pe teritoriul căruia s-a comis infracțiunea, să restituie victimei bunurile care au făcut obiectul infracțiunii, pe timpul cât aceasta nu a părăsit teritoriul statului respectiv, în condițiile în care acest lucru este posibil.

Referințe

- [1] Alexandru Boroi, Ion Rusu, *Cooperarea judiciară internațională în materie penală*, Curs master, Editura C.H. Beck, București, 2008, p. 2;
- [2] Alexandru Boroi (Coordonator), Ion Rusu, Minodora - Ioana Rusu, *Tratat de cooperare judiciară internațională în materie penală*, Editura C.H. Beck, București, 2016, p. 7;
- [3] Ion Rusu, Minodora-Ioana Balan-Rusu, *The European Arrest Warrant, Romanian and European Legislation, Doctrine and Jurisprudence*, Danubius University, LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbrücken, Deutschland/Germany, 2013, p. 15;
- [4] Alexandru Boroi, Ion Rusu, Minodora-Ioana Balan-Rusu, *The Judicial Cooperation in Criminal Matters in the European Union, EU Judicial Cooperation*, Danubius University, LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbrücken, Deutschland/Germany, 2012, pp. 43-56;
- [5] Minodora-Ioana Rusu, *Asistența judiciară în materie penală la nivel european*, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 34;
- [6] Decizia-cadru 2001/220/JAI a Consiliului din 15 martie 2001 privind statutul victimelor în procedurile penale, publicată în JO L 82 din 22.03.2001;
- [7] Programul de la Stockholm - o Europă deschisă și sigură în serviciul cetățenilor și pentru protecția acestora, publicat în JO C 115 din 04.05.2010;
- [8] Directiva 2011/99/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind ordinul european de protecție, publicat în JO L 338 din 21.12.2011;
- [9] Directiva 2011/36/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 aprilie 2011 privind prevenirea și combaterea traficului de persoane și protejarea victimelor acestuia, publicată în JO L 101 din 15.04.2011;
- [10] Directiva 2011/93/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind combaterea abuzului sexual asupra copiilor, a exploatării sexuale a copiilor și a pornografiei infantile, publicată în JO L 335 din 17.12. 2011;
- [11] Rezoluția Parlamentului European din 26 noiembrie 2009 referitoare la eliminarea violenței împotriva femeilor, publicată în JO C 285 E din 21.10.2010;
- [12] Rezoluția Parlamentului European din 5 aprilie 2011 referitoare la prioritățile și structura unui nou cadru al politicii UE de combatere a violenței împotriva femeilor, publicată în JO C 296 E din 02.10.2012;
- [13] Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului, publicată în JOUE L 315 din 14.11.2012;
- [14] Convenția privind asistența reciprocă în materie penală între statele membre ale Uniunii Europene din 29 mai 2000, publicată în JO C 197 din 12.07.2000;
- [15] Legea nr. 211/2004 privind unele măsuri pentru protecția victimelor infracțiunilor, publicată în Monitorul oficial al României, partea I, nr. 505 din 04.06.2004, cu modificările și completările ulterioare;